

TÁRSADALMI INTEGRÁCIÓ ÉS TÁRSADALMI RÉTEGZŐDÉS

BEVEZETÉS

A társadalom integrációjáról szóló kutatás egyik kiemelt kérdése volt, hogy sikerül-e hozzájárulni a társadalmi egyenlőtlenségeket kifejező rétegződésmodellek megújításához. A magyar társadalom releváns különbségeinek foglalkozásalapú csoportosításokkal történő leírását kutatócsoportunk nem tartotta kielégítőnek, és osztotta azokat a kritikákat, amelyek a hagyományos stratifikációs modellek erodálódásáról szóltak a 1980-as évektől. Az új kutatási paradigma kidolgozásának szükségességét már az egy évtizeddel ezelőtt megjelent kötetben és tanulmányban szorgalmaztuk (Kovách 2006, Kovách–Kuczi–Jókuthy 2006). A foglalkozási besorolás alapján képzett, egyenlőséget leíró modellek elavulása, a megújításhoz szükséges elméleti alapvetések és módszerek kidolgozása folyamatosan tárgya a nemzetközi irodalomnak. Ezek sorába tartozik a mi kutatási projektünk, valamint ez a tanulmány is.

A magyar társadalmat megosztó különbségek, a nagyarányú szegénység és szegénységi kockázat, a középrétegek fragmentálódása, az elíttek és a felső középosztályok vagyonosodása a mindennapok tapasztalata. Sokkal nagyobb a bizonytalanság a társadalmi egyenlőtlenségeket előidéző mechanizmusok azonosítása körül, illetve az is tudományos viták tárgya, hogy a magyar társadalom tagolódását milyen modellel lehet a legjobban megjeleníteni (Kovách–Kristóf–Szabó 2015).

Kutatásunk elméleti alapozásakor olyan egyenlőtlenség-modell létrehozását terveztük, amely alkalmas a modelleket alkotó kategóriák belső integráltságának megjelenítésére, illetve a csoportokat létrehozó integrációs mechanizmusok jelölésére is (Kovách–Kristóf–Szabó 2015). A hagyományos rétegződésmodellek megújítási szándékát azzal indokoltuk, hogy a társadalmi újratermelés rendjében alapvető változások történtek. A piac és a redistribúciós rendszerek, az állam és a gazdaság egymásba csúsztása jelentős. A jóléti és főleg a projektalapú redistribúció működése és társadalmi következményei sok vonatkozásban ismeretlenek (Czibere–Gerő–Kovách 2017). A projektessített szociális és egyéb ellátórendszerek, a projekteken keresztül finanszírozott gazdaság és azzal összekapcsolt munkaerőpiac, valamint a közigazgatási, politikai hatalom és gazdaság összefonódása a társadalmi integráció és társadalmi rétegződés új szerkezetét és rendszereit hozták létre.

A releváns társadalmi különbségek megjelenítésének igénye miatt döntöttünk úgy, hogy a foglalkozási besorolásokat és tulajdonviszonyokat használó rétegződésmodellek által elfedett, illetve másodlagosnak tartott, elméleti és empirikus munkákban alátámasztott és megindokolt csoportképző tényezőket beemeljük az integrációs viszonyokat és társadalmi egyenlőtlenségeket leíró modellünkbe. A kapcsolatok és az individualizáció, a társadalmi normák követése vagy elvetése, a politikai és civil részvétel, a szubjektív kirekesztettség és az intézményi bizalom ezért váltak a modellek alkotóelemeivé. Az alábbiakban ennek a több lépcsős, komplex munkának az eredményei olvashatóak. Részletesen jellemezzük a kutatócsoportunk által kialakított integrációs modell csoportjait (részletesen lásd Kovách et al. 2016). A tanulmány első részében röviden ismertetjük az integrációs modell létrehozásának metódusát, majd egyfajta kísérletként bemutatjuk az integrációs, valamint az integrációs és a normatív-funkcionalista modellek összevonásának eredményeit (INF-modell), végül az integrációs csoportok leírására kerül sor. Úgy véljük, hogy a társadalmi rétegződés és integráció általunk létrehozott hibrid modellje révén választ adunk azokra a kritikákra, amelyek jelezték, hogy a foglalkozási viszonyok mind a mai napig fontos alapját képezik a társadalmi egyenlőtlenségek kialakulásának.

AZ INTEGRÁCIÓS ÉS AZ INF-MODELL

A tanulmány e fejezetében az integrációs modell és az integrációs normatív-funkcionalista modell (INF) létrehozásának módját ismertetjük. A társadalmi integráltság alapján csoportokat képző modellünk (részletesen ld. Kovách et al. 2016) az egyének integráltságát három szinten vizsgálja. A *rendszerintegrációt*, azaz a társadalmi újratermelésben való részvételt, az egyéni cselekvések összehangoltságát a politikai részvétel, az intézményekbe vetett bizalom és a normakövetés változóival mértük. A *társadalmi szintű integrációt*, azaz a társadalomhoz és közösséghez való tartozást, együttműködést a munkaerő-piaci integráltságon, illetve a civil aktivitáson keresztül vizsgáltuk. A *személyközi integrációt* pedig a bizalmas kapcsolatok számával, a gyenge kötések diverzitásával, továbbá a szubjektív kirekesztettség érzésével mértük.¹

Csoportjaink ezek alapján a következők: 1. kapcsolatgazdag politikailag aktívak; 2. lokálisan integráltak; 3. munkaerőpiacon integráltak; 4. rendszerintegráltak, 5. gyengén integráltak; 6. normakövető dezintegráltak; 7. dezintegrált kirekesztettek. Az alábbi táblázat azt mutatja, hogy a hét integrációs csoport az egyes csoportképző dimenziók mentén milyen értékeket ért el (1. táblázat).

---

1 A használt módszer látens osztályelemzés (LCA) volt, az R program segítségével.

1. táblázat.

Az integráltság dimenziójának átlagos értékei az egyes integrációs csoportokon belül

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
Nexusdiverzitás	+++	++	0	-	0	-	-
Bizalmas kapcsolatok	++	+	0	0	0	-	-
Szubjektív kirekesztettség	-	0	-	-	0	+	+++
Civil részvétel	-	+++	-	-	-	-	0
Munkaintenzitás	+	0	++	--	0	--	-
Intézményi bizalom	0	0	0	++	0	--	-
Politikai részvétel	++	++	-	0	-	--	0
Normaszegés elfogadása	-	0	-	-	+++	-	++

0=átlaghoz közeli érték, += átlagot meghaladó érték, -=átlagot alulmúló érték

Az integrációs modell létrehozásakor nem használtuk a kérdezettek foglalkozására, jövedelmére, iskolázottságára vonatkozó információkat, mert arra törekedtünk, hogy a hagyományos rétegződésmodellektől független rétegződési sémát hozunk létre és azt hasonlítsuk össze a korábban használt egyenlőtlenségi modellekkel.

Kísérletet tettünk ugyanakkor egy olyan modell létrehozására is, amely ötvözi az integrációs modellt és a foglalkozási besorolást használó rétegződés sémát. A klaszterezési eljárásba az integrációs modellt és a Huszár Ákos által kidolgozott normatív-funkcionalista rétegződésmodellt vontuk be (Huszár 2013). A normatív-funkcionalista modell az EGP-sémához és a munkajelleg-csoportokhoz hasonlóan foglalkozási kategóriák szerint osztályoz. Egy összehasonlító elemzés szerint (Kovách et al. 2017) azonban a normatív-funkcionalista modell jobban magyarázta a kiválasztott társadalmi jelenségeket a többi foglalkozásalapú modellhez képest.

A látens osztályelemzés és több más klaszterezési eljárás sem hozott statisztikailag szignifikáns és értelmezhető eredményt, ezért úgy döntöttünk, hogy az integrációs és foglalkozásalapú modell összevonását logikai úton oldjuk meg. A két modell kategóriáinak összevonását a 2. táblázat szemlélteti.

2. táblázat.

Az integrációs és a normatív-funkcionalista modellek logikai összehasonlásának sémája

Integrációs modell	Normatív – funkcionalista modell													Együtt
	Közepes és nagyvállalkozó	Kisvállalkozó, egyéni vállalkozó	Veze-tők, menedzserek	Szak-értők, értelmi-ségek	Egyéb szellemiek	Szak-munkások	Beta-nított munkások	Segéd-munkások	Köz-munkások	Muka-nélkü-liek	Nyugdí-jások	Egyéb inaktí-vak	Tanu-lók	
Kapcsolat-gazdag politikailag aktívak	6	51	19	50	50	61	16	9	3	4	34	8	4	315
Lokálisan integráltak	0	11	4	30	17	22	5	9	3	7	54	6	20	188
Munkerő-piacon integráltak	1	35	13	42	73	177	60	38	18	3	2	8	1	471
Rendszer-integráltak	0	0	0	2	4	6	0	0	8	12	231	26	63	352
Gyengén integráltak	1	24	6	15	38	71	38	19	18	12	56	12	20	330
Norma-követő dezinteg-ráltak	0	2	0	0	0	5	4	5	9	17	167	32	20	261
Dezinteg-rált kire-kesztettek	0	1	0	0	4	14	12	7	12	15	43	7	0	115
Együtt	8	124	42	139	186	356	135	87	71	70	587	99	128	2032

Az integrációs modell kategóriáit a végzett munka jellege szerint bontottuk meg a kapcsolatgazdag a munkaerőpiacon integrált és a gyengén integrált csoportok esetében a munka fizikai vagy szellemi jellege szerint. A kapcsolatgazdag politikailag aktív csoportnál az inaktív kategóriákat a magasabban kvalifikáltakhoz soroltuk. A lokálisan integrált, rendszerintegrált, valamint a két leginkább dezintegrált kategóriát nem bontottuk meg a normatív-funkcionalista modellek szerint (3. táblázat).

3. táblázat. Az integrációs–normatív-funkcionalista (INF) modell megoszlása

INF-modell kategóriái	Fő	Százalék
Erősen integrált szellemi	222	10,9
Erősen integrált fizikai	93	4,6
Lokálisan integrált	187	9,2
Munkaerőpiacon integrált szellemi	165	8,1
Munkaerőpiacon integrált fizikai	306	15,1
Rendszerintegrált	353	17,4
Gyengén integrált szellemi	155	7,6
Gyengén integrált fizikai	173	8,5
Normakövető dezintegrált	262	12,9
Dezintegrált kirekesztett	114	5,6
Együtt	2030	100

Az alábbiakban az egyes integrációs csoportok jellemzőit mutatjuk be. Az összehasonlításokor és leírásokor a nemet, az életkort, az iskolázottságot, a társadalmi tőke jellemzőit, a település típusát, a régiós besorolást, az etnikai jelleget és a fogyasztást is használjuk. Vizsgálódásunkat ez utóbbi esetében Kristóf Luca és Szabó Andrea ebben a kötetben megtalálható, fogyasztással kapcsolatos tanulmánya segíti (Kristóf–Szabó 2017), társadalmi tőkével kapcsolatos eredményeinket pedig Hajdu Gábor és Megyesi Boldizsár tanulmányának legfontosabb eredményeire alapozzuk (Hajdu–Megyesi 2017).

AZ INTEGRÁCIÓS CSOPORTOK JELLEMZŐI

A kapcsolatgazdag politikai aktívák (15,5%)

A kapcsolatgazdag politikai aktívák csoportja integrációs szempontból elit csoportnak számít: kapcsolati tőkéje magasan átlag feletti, rendszerintegrációja a munkaerőpiacon és a politikai részvételen keresztül is megvalósul. Az attitűdváltozók szerint kirekesztettséget nem éreznek, a normaszegést elutasítják, civil részvételi indexük ugyanakkor átlag alatti. Ami a szociodemográfiai mutatóikat illeti, felülreprezentáltak körükben a 30 és 60 év közöttiek (azaz a munkaképes korúak), igen kevés idősebb és fiatalabb tartozik ebbe a csoportba.

Lakóhelyük – érdekes módon – nem különösebben jellemző, iskolázottságuk viszont annál inkább: felülreprezentáltak köztük az érettségizettek, különösen erősen pedig a diplomások. Különösen vonatkozik rájuk Hajdu és Megyesi megállapítása, miszerint a magasabb társadalmi státusz magasabb társadalmi tőkével párosul, így a társadalmi tőke értéke kiemelkedően magas az elit csoportok esetében (Hajdu–Megyesi 2017), hiszen nemcsak saját, hanem az apák iskolázottsága tekintetében is hasonlóan kedvező a helyzetük. Ráadásul ez az egyetlen olyan csoport, ahol az idegen nyelvet beszélők aránya magasabb, mint az anyanyelvükön kívül más nyelvet nem beszélőké. Kristóf–Szabó (2017) tanulmánya alapján ennek a csoportnak az anyagi és kulturális fogyasztása koherensen, kiemelkedően magas.

Az INF-modell ezt a csoportot munkájuk jellege szerint bontja ketté erősen integrált szellemi és erősen integrált fizikai munkájú csoportokra, melyek meglehetősen különböznek egymástól. Jóval többen vannak a szellemi foglalkozásúak, így az integrációs csoportnak ők a jellegadói: az előző bekezdésben vázolt jellemzőket mutatják. A fizikai munkájúak között ellenben több a férfi, semmiképpen sem idősek, és jellemzően községekben élnek. Szakmunkás és érettségizett végzettségűek, szüleik sem voltak diplomások. Bár integráltságuk hasonló a szellemi munkát végző csoportéhoz, életstílusuk eltér: nem járnak nyaralni és nem beszélnek idegen nyelveket. Anyagi fogyasztásuk a szellemi foglalkozásúakhoz hasonló, kulturális fogyasztásuk azonban alacsonyabb annál.

A lokálisan integráltak (9%)

A lokálisan integráltak az előző csoporthoz hasonlóan átlagon felüli kapcsolati és társadalmi tőkével rendelkeznek. Munkaintenzitásuk csupán átlagos, viszont politikai és főleg civil részvételük kiemelkedően magas. A civil részvétel erősen specifikálja a csoportot. Hajdu Gábor és Megyesi Boldizsár tanulmányukban rámutatnak, hogy az általuk képzett társadalmi tőke index, illetve annak részvételi alindexe is a lokálisan integráltak körében a legmagasabb.

Szociodemográfiai jellegzetességeit tekintve ez is egy viszonylag iskolázott csoport, melyben az életkor nem különösebben jellemző, aktív korúak és 60 év feletiek egyaránt megtalálhatók benne. Lakhelyét tekintve ez a csoport viszont jellemzően nem budapesti, hanem vidéki városokban, illetve községekben él, azaz leginkább a helyi értelmiségről van szó. Életstílusuk a kapcsolatgazdag politikailag aktívakéhoz hasonló, bár anyagi helyzetük szerényebb, magaskultúra-fogyasztásuk (ami a színházba, múzeumba, operába járás, a könyvolvasás, és a fürdő-, wellnesslátogatás gyakoriságából áll össze) az előző csoportéhoz hasonlóan kiemelkedő.

A munkaerőpiacon integráltak (23%)

A munkaerőpiacon integráltak legfontosabb jellemzője a szinte teljes körű aktivitás a munkaerőpiacon és a viszonylag magas jövedelem. Az integrációs mechanizmusok közül tehát esetükben a társadalmi szintű integrációt, ezen belül is a munkaerőpiachoz való kapcsolódást érdemes kiemelni. A hatvan év feletiek alig vannak jelen ebben a csoportban, mint ahogy a községekben élők aránya is alacsonyabb az átlagosnál (24%, a második legalacsonyabb). Az egy főre jutó jövedelmük a magasabbak közé tartozik. Kapcsolataik és politikai aktivitásuk gyengébb a minta átlagánál, de elutasítják a normaszegést. Kétharmaduk szakmunkásképzőt végzett, illetve érettségizett, és az apák iskolai végzettsége is ezekben a kategóriákban a legmagasabb. Hajdu–Megyesi elemzése alapján a munkaerőpiacon integráltak társadalmi tőkéje már nem kiemelkedően magas, egyetlen alindex, a „bizalmi” emelhető ki.

A munkaerőpiacon integrált azon kevés csoport egyike, ahol egyértelműen magasabb a férfiak aránya. Részben ezzel, részben az életkorral összefüggésben Kristóf és Szabó már említett cikkükben rámutatnak, hogy a munkaerőpiacon integráltak újkultúra-fogyasztása átlagon felüli (Kristóf–Szabó 2017).

A INF-modell szerint a munkaerőpiacon integrált szellemi és fizikai foglalkozásúak között sokkal nagyobb társadalmi különbségek vannak, mint más integrációs csoportok esetében. A munkaerőpiacon integrált szellemi foglalkozásúak között kétszer nagyobb a Budapesten élők aránya, a fizikai foglalkozásúak inkább kisvárosiak és falusiak (együtt 62%). A szellemi foglalkozásúak kategóriájánál az apák iskolai végzettsége az érettségizettek és a diplomások között kétszer magasabb, mint a munkaerőpiacon integrált fizikai foglalkozásúaknál.

A rendszerintegráltak (17%)

A rendszerintegráltak integrációs modellünk jellegzetes életkori és aktivitási vonásokkal rendelkező csoportját képezik. Relatív magas a 18–29 év közöttiek (24%) és a hatvan év felettek aránya (61%). Az iskola és a nyugdíj a két fontos rendszer, amely ennek a csoportnak az integrációját befolyásolja. A férfi/nő megoszlás is utal az iskola- és nyugdíjrendszer integráló hatására, hiszen mind a felsőoktatásban, mind az idősebb korosztályokban a nők vannak többségben és a rendszerintegrált csoportban is 62% az arányuk. A rendszerintegrált a leginkább nagyvárosi csoport, 54 százalékuk él Budapesten vagy más nagyvárosban. A nagyvárosias környezet indokolja, hogy ennek a csoportnak a tagjai egy komplex területi fejlettségi mutató alapján a legmagasabb értéket kapják.²

A csak alapfokú végzettséggel rendelkezők nagyobb jelenléte az öregségi és egyéb nyugdíjasok magas arányából következik. Ez elsősorban a nagyvárosi, alacsony iskolázottságú nyugdíjasok és az iskolarendszerben levő fiatalok csoportja, akiket e két rendszer integrál a társadalomhoz, ugyanakkor az intézményekbe vetett bizalom és a szavazási hajlandóság is itt a legmagasabb, így e csoport harmadik integrálója a politikai rendszer.

A gyengén integráltak (16%)

A gyengén integráltak csoportjai különösen nagy arányban találhatók meg a kisebb településeken, ugyanakkor alulreprezentáltak Budapesten.

A gyengén integráltak körében, akik között több férfi található, mint nő, az átlaghoz képest magasabb a szakmunkás végzettségűek aránya, ezzel párhuzamosan viszont a diplomások lényegesen kisebb arányt képviselnek, mint a mintaátlag. A gyengén integráltak a második legfiatalabb (44 éves átlagéletkor) csoport, a legfeljebb 39 évesek aránya 45%. Fiatal, szakmunkás végzettségű, városi férfiak, akiknek fele alkalmazott, illetve vállalkozó, de 6 százalékuk közmunkából él, 4 százalékuk pedig munkanélküli.

---

² Az index három dimenzióból áll: az adott régió infrastrukturális, gazdasági és szociális fejlettsége.

Infrastruktúra főkomponens: általános iskola (van–nincs), közművelődési intézmény (van–nincs), gimnázium (van–nincs), közcsatornába bekapcsolt lakások aránya, 1000 főre jutó internet-előfizetés száma. Szociális főkomponens: rendszeres szociális segélyezésben részesítettek száma 1000 felnőttre, gyermekjóléti szolgálat által gondozottak száma 1000 gyermekre, megváltozott munkaképességűek járadéka 1000 felnőttre. Gazdasági főkomponens: regisztrált társas vállalkozások és egyéni vállalkozások 1000 lakosra jutó száma, 1000 lakosra jutó kereskedelmi üzletek száma, egy kereskedelmi szálláshelyre jutó vendégéjszakák száma, 1000 felnőttre jutó álláskereső száma. A mutatót Hajdu Gábor készítette.

A településtípus és a társadalmi kapcsolatok, végső soron az integráció kapcsolatáról részletesen lásd Koltai Júlia és Nemes Dóra jelen kötetben írt tanulmányát. Koltai és Nemes bizonyítják, hogy a területiség érdemi hatással van a társadalmi integráltságra, továbbá jelzik, hogy a régiós besorolás befolyásolja az integrációs hovartartozást.

A munkaerőpiacon integráltakhoz képest ez a fajta aktivitási szerkezet tehát diverzebb, szétartóbb és kevésbé stabil (az előbbi csoport tagjainak 92 százaléka alkalmazott vagy vállalkozó). Érdemes megjegyezni, hogy ennek a csoportnak a tagjai fogadják el a különböző normaszegő magatartásformákat.

Ahogy erre Kristóf és Szabó (2017) cikkükben rámutatnak, a gyengén integráltak a vagyoni életstílus, a magaskultúra-fogyasztási index vonatkozásában a minta átlaga alatt helyezkednek el, míg érdekes módon esetükben az újkultúra-index magasabb, mint a minta átlaga. Ennek okát leginkább életkori és gender szempontokkal magyarázzák a szerzők.

Az INF-modell ezt a csoportot is munkájuk jellege szerint bontja ketté gyengén integrált szellemi és gyengén integrált fizikai munkájú csoportokra. Az így létrejött csoportok klasszikus rétegjegyeket mutatnak, ugyanis a gyengén integrált szellemiek többségében nők. A fizikaiak erősen férfibtöbbségű csoport. Életkoruk is különböző: az előbbieket inkább 30–50 évesek, az utóbbi csoportban viszont az átlaghoz képest valamivel többen vannak a legfiatalabbak. Értelemszerűen, az életkorral összefüggésben a gyengén integrált szellemiek inkább magasabb iskolázottságúak, a gyengén integrált fizikaiak körében viszont nagy arányt képviselnek (71%) a legfeljebb szakmunkás végzettségűek. A dezintegrált kirekesztetteken kívül a gyengén integrált fizikai munkások körében a legmagasabb a magukat romának vallók aránya (15%).

A normakövető dezintegráltak (13%)

A normakövető dezintegráltak női többségű csoport (62 százalék a nők aránya). A normakövető dezintegráltak körében a 18–29 évesek és a 60 éven felüliek is a mintában képviselt súlyukat meghaladóan vannak jelen (nem véletlen egyébként, hogy ez a második legidősebb réteg, az átlagéletkor 55,6 év). Az életkori adatok alapján nem meglepő, hogy majd kétharmaduk nyugdíjas, 9 százalékuk szülési szabadságon, gyese-nygyeden van, illetve a munkanélküliek aránya is magas az átlaghoz képest (7%).

A csoport iskolai végzettség szerinti összetétele jellegzetes: 70 százalékuk legfeljebb szakmunkás végzettségű, még hozzá oly módon, hogy 35 százalék az alacsony végzettségű, és 34 százalék a szakmunkások aránya. Iskolai hátrányait családi környezetükből hozzák, hiszen 56 százalékuknak az apja legfeljebb 8 osztályt végzett. Helyzetüket jól mutatja, hogy 95 százalékuk nem volt az előző 12 hónapban üdülni, és 80 százalékuk nem beszél semmilyen idegen nyelvet.

Kevésbé jellegzetes a normakövető dezintegráltak lakóhelye, bár kétségtelen, hogy kétharmaduk kitelepülésen, kisebb városban vagy községben él. Figyelemre méltó, hogy az Észak-Magyarországon és Közép-Dunántúlon élők egyötöde ebbe a csoportba tartozik.

Ennek a csoportnak az egy főre jutó, OECD-ajánlások alapján számított ekvivalens jövedelme érdemben az átlag alatt van, és fogyasztásuk is minta átlag alatti (Kristóf–Szabó 2017). Különösen igaz ez a magaskultúra-index és az újkultúra-index vonatkozásában. A normakövető dezintegráltak csoportja mind a jövedelem, mind a fogyasztás alapján szegénység által sújtott csoport, amit az is alátámaszt, hogy a súlyos anyagi deprivációban szenvedők aránya körükben meghaladja a 30 százalékot, ami másfélszer nagyobb, mint amit a mintában számoltunk.

A dezintegrált kirekesztettek (6%)

Szociodemográfiai és szociokulturális tényezők alapján a legkedvezőtlenebb társadalmi mutatókkal a dezintegrált kirekesztettek rendelkeznek. Míg a normakövető dezintegráltakat szegénység által sújtott csoportnak, a dezintegrált kirekesztetteket szegényeknek nevezhetjük. Jelen esetben ez azt jelenti, hogy minden anyagi, jövedelmi mutatót tekintve kifejezetten hátrányos, rossz a helyzetük. Az általunk vizsgált összes egyéb mutató, dimenzió szerint is azt találjuk, hogy a magyar társadalom e csoportja olyan súlyos, lényegében behozhatatlan és halmozódó hátrányokkal küzd, amelyek együttesen azt eredményezik, hogy ennek a csoportnak a tagjai kirekesztődnek a társadalmi integrációból.

Több, mint háromnegyedük legfeljebb szakmunkásvégzettséggel rendelkezik oly módon, hogy négytizedüknek alapfokú végzettsége van. Ez a legmagasabb arány az összes integrációs csoporton belül. Szintén a legmagasabb azok aránya is, akiknek az édesapja alapfokú végzettségű (63%), így hátrányaik – hasonlóan az előző csoporthoz – többszörösen is öröklődnek. Kirekesztettség-érzetüket indokolhatja, hogy messze ebben a csoportban a legmagasabb a romák aránya, mintegy negyedük roma származású. Hajdu Gábor és Megyesi Boldizsár jelen kötetben megtalálható, társadalmi tőkével, társadalmi struktúrával foglalkozó cikkükben megjegyzik, hogy *„a társadalmi tőke a mélyszegénységben élők esetében a legalacsonyabb, ez a csoport a három alindex esetében egyaránt a legrosszabb helyzetben van”* (Hajdu–Megyesi 2017).

Nem meglepő módon 90 százalékuk semmilyen idegen nyelvet sem beszél, 98 százalékuk pedig saját bevallása szerint nem volt üdülni az adatfelvételt megelőző 12 hónapban.

A csoport tagjainak döntő többsége, több mint a fele legalább 50 éves, sőt, egyharmaduk 60 éven felüli, akik kisebb településeken, leginkább alföldi községekben laknak. A dezintegrált kirekesztettek 16 százaléka Észak-Magyarországon, 18 százaléka az Észak-Alföldön, további 18 százaléka pedig a Dél-Alföldön él. A csoport kilátástalan helyzetét mutatja, hogy az egy háztartási egységre jutó ún. ekvivalens jövedelem messze a legalacsonyabb a dezintegrált kirekesztettek körében (az átlag 130.000 forint, míg a

dezintegrált kirekesztettek körében 84.162 forint). A kutatócsoport által létrehozott súlyos anyagi depriváció ebben a csoportban három emberből majd kettőt érint. Kristóf Luca és Szabó Andrea jelen tanulmánykötetben megjelent, fogyasztással kapcsolatos tanulmányukban megjegyzik, hogy a három általuk elemzett fogyasztási index alapján éppen a dezintegrált kirekesztettek a leghátrányosabb, legkisebb fogyasztással rendelkező csoport.

A dezintegrált kirekesztettek körében igen erősen túlreprezentáltak a munkanélküliek, a közmunkások és az alkalmi munkákból élők, valamint ebben a csoportban a legmagasabb az egyéb eltartottak aránya is. Ez már csak azért is érdekes, mert életkoruk alapján várható lenne a kimagasló nyugdíjas arány, azonban vannak olyan integrációs csoportok, ahol lényegesen magasabb a nyugdíjasok aránya (rendszerintegráltak, normakövető dezintegráltak).

A dezintegrált kirekesztetteket az iskolarendszer sem integrálja: jelentős részük legfeljebb nyolc osztályt végzett, ha egyáltalán ennyit sikerrel teljesített. Nem integráló a munkaerőpiac sem, hiszen megfelelő iskolai végzettség hiányában nem tudnak a piaci szférában elhelyezkedni, ráadásul olyan régiókban laknak, amelyek egyébként is alacsony fejlettségűeknek számítanak. Minimális megtakarítás híján költözni, ingázni nem tudnak, vagyis nincs érdemi esélyük a fejlett régiókban történő elhelyezkedésre. A minimális saját munkajövedelem mellett megélhetésük fő forrása az állami újraelosztásból származó jövedelem (közmunka, álláskeresési járadék, gyés, gyed, nyugdíj/nyugdíjszerű ellátás), amelynek szabályai ugyanakkor gyakran változnak.

4. táblázat. Integrációs csoportok

	Kapcsolat- gazdag politikailag aktívak	Lokálisan integráltak	Munka- erőpiacon integráltak	Rendszerin- tegráltak	Gyengén integráltak	Normaköve- tő dezinteg- ráltak	Dezintegrált kirekesztet- tek	Összesen
<i>Nem</i>								
Férfi	50	51	52	38	54	39	53	48
Nő	50	49	48	62	46	61	47	52
<i>Kor</i>								
18–29	13	20	15	24	21	22	12	18
30–39	27	19	28	7	24	7	14	19
40–49	25	13	32	2	22	2	18	18
50–59	21	18	22	5	17	10	24	16
60+	14	30	4	62	16	59	32	29
<i>Állandó lakhely</i>								
Budapest	19	12	22	29	13	16	16	19
Megyei jogú város	22	26	24	25	25	18	21	23
Egyéb város	31	27	30	25	34	33	25	30
Község	28	35	24	21	28	33	38	28
<i>Iskolázottság</i>								
Alapfok	3	19	7	32	21	35	42	20
Szak- munkás	18	23	39	24	36	34	35	30
Érettségi	40	27	38	33	30	25	21	32
Diploma	39	31	16	12	13	6	2	18
<i>Apa iskolai végzettsége</i>								
Alapfok	17	31	31	45	44	56	63	38
Szak- munkás	41	35	43	28	31	29	25	35
Érettségi	25	13	18	15	17	9	6	16
Diploma	17	21	8	12	8	6	6	11
<i>Volt-e üdülni az elmúlt 12 hónapban?</i>								
Igen	33	28	19	12	14	5	2	17
Nem	67	72	81	88	86	95	98	83
<i>Beszél-e valamilyen idegen nyelven?</i>								
Nem	47	51	67	67	68	80	90	66
Igen	53	49	33	33	32	20	10	34
<i>Roma-e?</i>								
Nem	99	96	96	96	91	91	75	94
Igen	1	4	4	4	9	9	25	6
Összesen	15,5	9	23	17	16	13	5	

5. táblázat. Integrációs, normatív-funkcionalista csoportok

	Erősen integ- rált szellemi	Erősen integ- rált fizikai	Lokálisan integrált	Munkaerő- piacon integ- rált szellemi	Munkaerő- piacon integ- rált fizikai	Rendszerin- tegrált	Gyengén integrált szellemi	Gyengén in- tegrált fizikai	Normakövető deintegrált	Deintegrált kirekesztett	Összesen
<i>Nem</i>											
Férfi	46	60	51	45	56	38	59	49	39	53	48
Nő	54	40	49	55	44	62	41	51	61	49	52
<i>Kor</i>											
18–29	13	13	20	11	17	24	17	23	22	12	18
30–39	24	32	19	35	23	7	30	19	7	14	19
40–49	25	25	13	28	33	2	28	16	2	18	18
50–59	19	27	18	20	23	5	20	15	10	24	16
60+	19	3	30	5	4	62	5	27	59	32	29
<i>Állandó lakhely</i>											
Budapest	24	9	12	34	16	29	19	16	16	16	19
Megyei jogú város	24	16	26	27	22	24	30	18	18	21	23
Egyéb város	30	34	27	26	31	25	26	33	33	25	30
Község	22	41	35	13	31	21	25	33	33	38	28
<i>Iskolázottság</i>											
Alapfok	2	5	19	2	10	32	6	34	35	42	20
Szakmun- kás	11	37	23	9	55	24	34	37	34	35	30
Érettségi	35	50	27	50	31	32	40	22	25	21	32
Diploma	52	7	31	39	4	12	20	7	6	2	18
<i>Apa iskolai végzettsége</i>											
Alapfok	12	29	31	14	39	45	29	58	56	63	38
Szak- munkás	38	49	35	36	47	28	39	23	29	25	35
Érettségi	27	19	13	13	11	14	23	13	8	6	16
Diploma	23	3	21	21	2	12	9	6	7	6	11
<i>Volt-e üdülni az elmúlt 12 hónapban?</i>											
Igen	40	16	28	37	10	12	23	6	5	2	17
Nem	60	84	72	63	90	88	77	94	95	98	83
<i>Beszél-e valamilyen idegen nyelven?</i>											
Igen	63	27	49	51	22	33	40	24	20	10	66
Nem	37	73	51	49	78	67	60	76	80	90	34
<i>Roma-e?</i>											
Nem	100	97	96	100	94	96	97	85	91	74	94
Igen	0	3	4	0	6	4	3	15	9	26	6
Összesen	11	5	9	8	15	17	8	8,5	13	6	

Integráció és strukturális egyenlőtlenségek

Szociológiai evidencia, hogy a strukturális egyenlőtlenségek kialakulását több tényező együttesen, ráadásul egymásra épülve hozza létre. A vizsgálható tényezők közül hármat emelünk ki itt: az iskolázottságot, a területi fejlettségi különbségeket, valamint az elitekhez való viszonyt. Míg az első kettőre leginkább a bourdieu-i tőkeelméletekre alapozó kutatások hívják fel a figyelmet (Savage et al. 2013, Albert et al. 2017). Az elittel való elégedettség pedig egy szubjektív eleme annak a politikai dimenzióknak, amit a rétegződésmodellek általában kevés sikerrel magyaráznak (Kovách et al. 2017), csoportképző hatása azonban jelentős (Angelusz–Tardos 2011).

Az alábbi táblázat azt mutatja meg, hogy az egyes iskolai végzettségi kategóriák (alapfok, szakmunkásképző/szakiskola, gimnáziumi és szakközépiskolai érettségi, valamint diploma) alapján hogyan helyezkednek el az egyes integrációs csoportok.

A legalacsonyabb végzettséggel rendelkezők körében erősen túlréprezentáltak a kevésbé integrált csoportok (így különösen a rendszerintegráltak, a normakövető dezintegráltak, valamint a dezintegrált kirekesztettek), ugyanakkor az érettségizettek és különösen a diplomások körében egyértelműen túlréprezentáltak a kapcsolatgazdag politikailag aktívak illetve a lokálisan integráltak. A diplomások körében szinte alig találhatók dezintegrált csoportok.

6. táblázat. Az integrációs csoportok megoszlása az egyes iskolai végzettségi kategóriákon belül, százalék

	Alapfok	Szaktun- káképző	Érettségi	Diploma	Összesen
Kapcsolatgazdag politikailag aktívak	2	9	19	34	16
Lokálisan integráltak	9	7	8	16	9
Munkaerőpiacon integráltak	9	30	27	21	23
Rendszerintegráltak	28	14	17	12	17
Gyengén integráltak	17	19	15	12	16
Normakövető dezintegráltak	23	14	10	4	13
Dezintegrált kirekesztettek	12	7	4	1	6
Összesen	100	100	100	100	100

Pearson-féle $\chi^2=375,434$; Cramer $V=0,248$

Magyarország legfejlettebb régiója a közép-magyarországi, ahol a vásárlóerő-paritáson számolt egy főre jutó GDP 2015-re vonatkozóan 5,3 százalékkal meghaladta az EU-28 átlagát, míg az összes többi régióban az uniós átlag alatti egy főre jutó GDP-ről beszélhetünk. A két legkevésbé fejlett régió az észak-alföldi és észak-magyarországi (KSH 2017: 127). Adataink alapján az Észak-Alföldön, Észak-Magyarországon és a

Dél–Dunántúlon felülreprezentáltak a kevésbé integrált csoportok (gyengén integráltak, normakövető dezintegráltak, dezintegrált kirekesztettek), míg a többi csoport vagy átlagos mértékben, vagy átlagot meghaladóan található meg a fejlettebb régiókban.

A Hajdu Gábor által készített komplex fejlettségi mutató értéke a rendszerintegráltak esetében a legmagasabb, a dezintegrált kirekesztettek esetében pedig a legalacsonyabb. Mindössze két olyan csoport van, amely az átlagnál magasabb fejlettségi indexszel rendelkezik (a már említett rendszerintegráltak, illetve a munkaerőpiacon integráltak), átlagközelű értékű a kapcsolatgazdag politikailag aktívak körében, az összes többi csoportnál pedig átlagtól kisebb-nagyobb mértékben lefelé tér el.

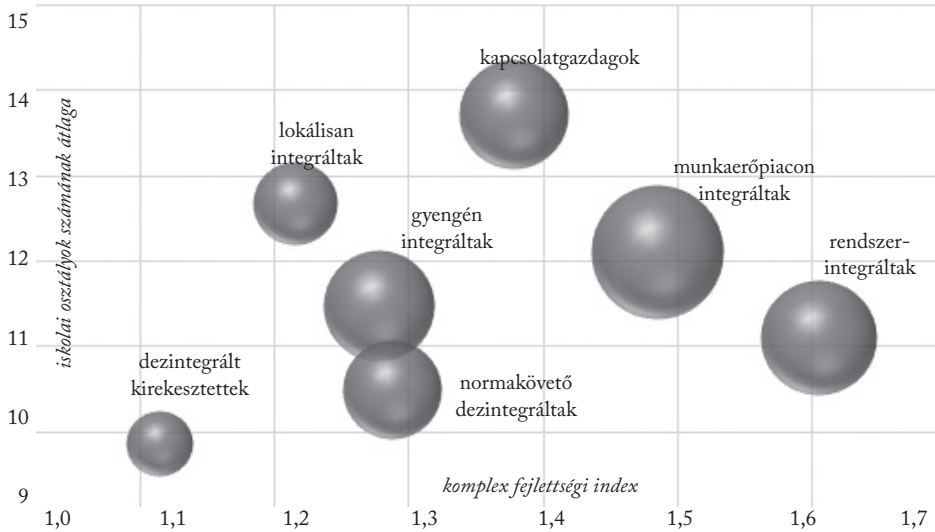
7. táblázat. Területi fejlettségi index átlagai az egyes integrációs csoportok szerint

	Átlag	N	Szórás
Kapcsolatgazdag politikailag aktívak	1,38	315,00	1,05
Lokálisan integráltak	1,22	187,00	1,02
Munkaerőpiacon integráltak	1,49	471,00	1,03
Rendszerintegráltak	1,61	353,00	1,12
Gyengén integráltak	1,28	328,00	1,03
Normakövető dezintegráltak	1,29	262,00	1,04
Dezintegrált kirekesztettek	1,11	114,00	1,19
Minta	1,38	2030,00	1,07

Anova F-próba: 6,203, sig=0,000, eta²=0,018.

Adataink alapján három érdemi állítást is tehetünk az iskolázottsággal és részben a területi egyenlőtlenségekkel összefüggésben. Egyrészt az iskolai végzettség emelkedésével mintha egyre több integrációs mechanizmus kötné az egyént a társadalomhoz (iskola, munkaerőpiac, politika, állami újraelosztás), másrészt az integráltak és dezintegráltak egyenlőtlenül helyezkednek el a különböző fejlettségű régiókban. Végül az 1. ábrából jól látható, hogy ha ezt a két szempontot együttesen vizsgáljuk, az általunk készített integrációs csoportok közül több érdemben elkülönül a többitől. A dezintegrált kirekesztettek és a kapcsolatgazdag politikailag aktívak, akik az iskolázottság vonatkozásában a strukturális hierarchia két végpontját jelölik ki, térben viszonylag messze helyezkednek el egymástól és a többi csoporttól. Az is kitűnik, hogy a gyengén integrált, valamint a normakövető dezintegrált csoport van a legközelebb egymáshoz (lényegében egymásba csúsznak), ugyanakkor a rendszerintegráltak a komplex fejlettségi indexen elfoglalt kedvező pozíciójuknak köszönhetően jelentős távolságra találhatók a leszakadó, kevésbé integrált csoportoktól.

1. ábra. Az integrációs csoportok közötti távolság
(a komplex fejlettségi index átlaga és az elvégzett iskolai osztályok számának átlaga integrációs csoportonként)

8. táblázat. Elitcsoportokkal való elégedettség (0–10 skála) az integrációs csoportokban

Integrációs csoportok	Politikai elittel való elégedettség	Gazdasági elittel való elégedettség	Kulturális elittel való elégedettség
Kapcsolatgazdag politikailag aktívak	3,6	4,1	5,6
Lokálisan integráltak	3,4	3,9	6
Munkaerőpiacon integráltak	3,2	3,7	5,2
Rendszerintegráltak	4,6	4,7	6
Gyengén integráltak	3,5	4	5,2
Normakövető dezintegráltak	1,3	1,8	3,6
Dezintegrált kirekesztettek	2,1	2,3	4,5
Összesen	3,3	3,7	5,2
Szórás	2,5	2,4	2,3

Az elittel való elégedettség és az integráció

Habár egy társadalomban az elit fontos integráló erő lehet, korábbi tanulmányunkban megállapítottuk, hogy Magyarországon az elitek integratív szerepe az erős bizalomhiány miatt kevésbé hatékony (Kovách–Kristóf 2012). Kutatásunk kérdőívében egy 0-tól 10-ig tartó skálával a magyar politikai, gazdasági és kulturális elittel való elégedettségükről is kérdeztük a válaszadókat. Nem meglepő módon, a politikai és a gazdasági elittel az emberek inkább elégedetlenek, míg a kulturális elit valamivel jobb értékelést kapott (8. táblázat).

Az integrációs csoportokban az elit értékelése eltérő, és ennek megértésében kevésbé segítenek a szokásos demográfiai változók: a regressziós modellekben még az iskolázottság is kevésbé hatott (a kulturális elittel a diplomások kissé elégedettebbek, a politikai elittel a szakmunkás végzettségűek elégedetlenebbek). Az egyetlen kemény változó, mely mindháromfajta elit esetében erősebb szignifikáns hatást mutatott, a kérdéselt lakóhelyének fejlettségi indexe. Minél fejlettebb településen lakott a válaszadó, annál elégedettebb volt az elit teljesítményével, így elmondhatjuk, hogy az elitek megítélésének van egy területi-fejlettségi dimenziója.

Az integrációs csoportok beemelése a modellbe növelte a magyarázóerőt, ennek megfelelően néhány csoport esetében szignifikáns különbség mutatkozott az elittel való elégedettség terén. Nem különösebben meglepő eredmény, hogy a két dezintegrált csoport, a *normakövető dezintegráltak* és a *dezintegrált kirekesztettek* egyértelműen és általánosságban (még) elégedetlenebbek az elit teljesítményével, mint a többiek. Érdekes továbbá, hogy van egy kiugróan elégedett csoport is: ők a *rendszerintegráltak*. Róluk tudjuk, hogy erősen bíznak az intézményekben, politikai részvételük pedig átlag feletti. Mindhárom elitcsoporttal, de különösen a politikai elittel elégedettek. Kézenfekvő tehát arra gondolni, hogy többségükben kormánypárti szavazók lehetnek. Valóban, a pártpreferencia és az integrációs csoportokhoz való tartozás között van összefüggés (Gerő–Szabó 2017). A relatív többséget egy híján az összes csoportban a kormánypárti szavazók alkotják, de a *kapcsolatgazdag politikailag aktív*, és a *rendszerintegrált* csoportban az átlagnál is inkább felülreprezentáltak a Fideszt támogatók (55 és 58%). A munkaerőpiacon integráltak csoportjában az átlagosnál több a jobbikos, a normakövető dezintegráltak között pedig a baloldali ellenzékre szavazó (42%). Az elit ugyan nem mutat fel konszenzusos, követhető normákat (Kovách–Kristóf 2012), de egyes társadalmi csoportok számára (itt főként a rendszerintegráltakra gondolunk) a kormányzó politikai elit mégiscsak integráló erőként jelenik meg. Sajnálatos módon, ahogy ez a politikával foglalkozó fejezetből is kiderül (Gerő–Szabó 2017), ez a integráló politikai hatalom ellenségképzéssel, más csoportok erős elutasításával operál, így a csoportközi, osztálytársadalmi integrációhoz nem járul hozzá, hanem inkább rombolja azt.

ÖSSZEFOGLALÁS

A tanulmány alapkérdése, hogy a társadalmi integráció és dezintegráció leírására létrehozott modell (Kovách et al. 2016) alkalmas-e a magyar társadalom rétegződésének vizsgálatára. Az integrációs modell megfelel-e annak az igénynek, hogy ötvözze mindazt, amit a társadalom egyenlőtlenségeiből a foglakozások besorolásán alapuló hagyományos rétegződési sémák mutatnak meg, és amit az integráció/dezintegráció jelent. Az integrációs modell a csoportjai belső integráltságát és az integrációs mechanizmusokat is jelöli és kifejezi.

A fentebb is idézett, korábban megjelent munkánkban (Kovách et al. 2016) az integrációs modell és a foglalkozásalapú rétegződési sémák összehasonlítását követően arra a következtetésre jutottunk, hogy a társadalmi egyenlőtlenségek kutatáskor elkerülhetetlen az integrációra és a dezintegrációra vonatkozó információk és modellek figyelembe vétele. Úgy találtuk, hogy a munkajelleg-csoportok és azok módosított változatai (EGP, normatív-funkcionalista modell) elfedik az integrációs modellek által sikerrel leírt jelenségeket. A rétegződésmodellek, valamint a látens osztálymodell (BBC-modell) és az integrációs modell között csekély statisztikai kapcsolatot mértünk. Ezek alapján arra a következtetésre jutottunk, hogy a társadalmi egyenlőtlenségek vizsgálatának legjobb módja a multi-modellálás, a különböző modellek használata. Az integráció/dezintegráció szerint létrehozott csoportokat olyan strukturális modellnek tartottuk, amely hatékonyan segíti a társadalom tagozódásának, valamint a tagozódást létrehozó és az azt fenntartó mechanizmusoknak a korábbinál sokkal mélyebb megismerését. Az integrációs ismérvek használata különösen a dezintegrált csoportok individualizálódásának mérhetővé tételével hozott új eredményeket a kutatás ezen szakaszában.

Egy újabb tanulmányban (Kovách et al. 2017) azt hasonlítjuk össze, hogy mennyire érvényes az integrációs modell, a foglalkozásalapú rétegződési sémák, a státusz-csoportok és a látens osztálymodell olyan társadalmi jelenségek magyarázatokor, mint például az egészségi állapot vagy a politikai attitűdök. Az integrációs és az INF-modell ebben az összehasonlításban különösen a kapcsolatok és a társadalmi tőke, valamint a szubjektív mutatók, szubjektív helyzet magyarázatában működött hatékonyan. A validitás-vizsgálat másik figyelemreméltó eredménye, hogy az integrációs és az INF-modell összességében a munkaerő-piaci és strukturális helyzetre és a társadalmi státuszra vonatkozó változók magyarázatában is jól szerepelt. Magyarázóerejük csak kevéssel marad el a státusz-csoportok és a normatív, funkcionalista séma strukturális és munkaerő-piaci mutatókra vonatkozó eredményeitől. Különösen fontos itt rámutatnunk, hogy az integrációs modell létrehozásába nem vontunk be foglalkozási különbségeket kifejező változót. Mindez azt jelenti, hogy az integrációs és az INF-modell nagymérték-

ben tartalmazza a rétegződés leírására használt korábbi sémák és modellek társadalmi egyenlőtlenségekre vonatkozó információtartalmát.

Hajdu és Megyesi társadalmi tőkéről és társadalmi integrációról készített elemzése (2017) egyértelműen bizonyítja, hogy az integrációs modellek létrehozásába bevont társadalmi tőkeváltozók alkalmasak a hagyományos modellekkel leírt rétegződési és strukturális egyenlőtlenségek megjelenítésére. A rétegződés- és integrációs modellek csoportjaiban a különböző tőkefajták között nincs nagy eltérés, de az integrációs modellek a rétegződési sémákhoz hasonlítva több információt foglalnak magukban.

Tanulmányunkban bemutattuk, hogy az integrációs modell csoportjai két, klaszszikus strukturális egyenlőtlenségeket tartalmazó index, a komplex települési fejlettségi index átlaga és az elvégzett iskolai osztályok számának átlaga szerint határozott, hierarchikusan elrendeződő különbségeket mutatnak. Mindebből következik, hogy az integrációs modellek erős strukturális hierarchiákat is megjelenítenek, habár létrehozásuk alapvető célja az egyes csoportok integráltságának/dezintegráltságának megállapítása volt. Az integrációs modellek ugyanakkor a társadalom rétegződésének és strukturálódásának egy új dimenzióját ragadják meg. A leginkább integrált csoportokban szép számmal vannak olyanok például, akiknek a rétegződési státusza nem konzisztensen magas. Például falusiak, nem igazán iskolázottak, de erősen integráltak, saját társadalmi helyzetükre vonatkozó értékelésük pozitív és az integráció szempontjából legfelső csoporthoz tartozáshoz illő jövedelmük van.

A rétegződés és integráció kapcsolatát vizsgálva arra az eredményre jutottunk, hogy az integrációs és INF-modellek a társadalmi tőke-változókon keresztül megközelítőleg tartalmazzák mindazt, amit a társadalom rétegződéséről a klasszikus rétegződési sémák és modellek meg tudnak jeleníteni. Az integrációs modellek ugyanakkor egy sor olyan társadalmi jellemzőt is magukban foglalnak, amelyek reflektálnak a magyar társadalom jelenkori változásaira. A kapcsolatok, a szubjektív mutatók, a politikai részvétel, az értékek és normák, a bizalom mutatói mind beépültek az integrációs modellekbe. A hagyományos rétegződésmodellek és sémák nem tartalmazzák az előbbieken felsorolt társadalmi jellemzőket, hanem használóik azt feltételezik, hogy a foglalkozások besorolásával létrehozott kategóriák olyan társadalmi egyenlőtlenségeket fejeznek ki, amelyek mentén minden más társadalmi különbség relevánsan leírható. Elemzéseink viszont azt mutatták, hogy míg az integrációs modellek tartalmazzák a rétegződési attribútumokat, a rétegződés sémák és még a sokoldalú információk alapján szerkesztett státuszcsoporthoz sem fejezik ki mindazt, ami a gyorsan változó magyar társadalom egyenlőtlenségeinek valósabb megértéséhez szükséges. Az integrációs modellek sokoldalúan jelenítik meg a társadalom felső és alsó csoportjainak jellemzőit, és minden más modellnél értetetőbbé teszik a középrétegek differenciálódását előidéző folyamatokat és társadalmi

mechanizmusokat. Úgy gondoljuk, hogy a rétegződés és integráció kapcsán tett korábbi állításunk, amely szerint a társadalmi egyenlőtlenségek releváns vizsgálatához a multi-modellezés a megfelelő módszer, módosításra szorul. Az újabb elemzések alapján határozott véleményünk, hogy bár az integrációs modellek előállításuk nem egyszerű kutatási feladat és használatuk további munkákat és finomítást igényel, mégis megtaláltuk azt a modellt, amellyel a magyar társadalom integratív és rétegződési viszonyai egyaránt kifejezhetők.

HIVATKOZÁSOK

- Albert F. – Dávid B. – Kmetty Z. – Kristóf L. – Róbert P. – Szabó A. (2017) Mapping the Post-communist Class Structure: Findings from the ‘Hungarian Class Survey’. *East European Politics & Societies and Cultures*. Megjelenés alatt.
- Angelusz R. – Tardos R. (2011) Régi és új törésvonalak, polarizáció, divergenciaspirál. In Tardos R. – Enyedi Zs. – Szabó A. (szerk.) *Részvétel, képviselet, politikai változás*. Budapest, Demokrácia Kutatások Magyar Központja Közalapítvány, 347–382.
- Czibere I. – Gerő M. – Kovách I. (2017) Újraelosztás és integráció. In Kovách I. (szerk.) *Társadalmi integráció. Az egyenlőtlenségek, az együttműködés, az újraelosztás és a hatalom szerkezete a magyar társadalomban*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont – Belvedere Meridionale (jelen kötet).
- Gerő M. – Szabó A. (2017) In Kovách I. (szerk.) A társadalom politikai integrációja. A politikai értékcsoportok. In Kovách I. (szerk.) *Társadalmi integráció. Az egyenlőtlenségek, az együttműködés, az újraelosztás és a hatalom szerkezete a magyar társadalomban*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont – Belvedere Meridionale (jelen kötet).
- Hajdu G. – Megyesi B. (2017) Társadalmi tőke és társadalmi integráció. In Kovách I. (szerk.) *Társadalmi integráció. Az egyenlőtlenségek, az együttműködés, az újraelosztás és a hatalom szerkezete a magyar társadalomban*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont – Belvedere Meridionale (jelen kötet).
- Huszár Á. (2013) Foglalkozási osztályszerkezet (III.) Egy normatív-funkcionalista osztálymodell vázlata. *Statisztikai Szemle*, 91(7), 718–744.
- Koltai J. – Nemes D. (2017) A lakóhely hatása a társadalmi kapcsolatokra. In Kovách I. (szerk.) *Társadalmi integráció. Az egyenlőtlenségek, az együttműködés, az újraelosztás és a hatalom szerkezete a magyar társadalomban*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont – Belvedere Meridionale (jelen kötet).
- Kovách I. (szerk.) (2006) *Társadalmi metszetek. Hatalom, érdek, individualizáció és egyenlőtlenség a mai Magyarországon: szociológiai tanulmányok*. Napvilág Kiadó, Budapest.
- Kovách I. – Kuczi T. – Jókuthy E. (2006) Az osztályok, a társadalmi struktúra, és rétegződés kutatásának állapotáról és megújításának a szükségességéről. In Kovách I. (szerk.) *Társadalmi metszetek: Hatalom, érdek, individualizáció és egyenlőtlenség a mai Magyarországon: szociológiai tanulmányok*. Napvilág Kiadó, Budapest, 19–39.
- Kovách I. – Kristóf L. (2012) Elit és társadalmi integráció. In Kovách I. – Dupcsik Cs. – P.Tóth T. – Takács J. (szerk.) *Társadalmi integráció a jelenkori Magyarországon*. Argumentum-MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Budapest, 30–44.
- Kovách I. – Kristóf L. – Szabó A. (2015) Társadalmi integráció, dezintegráció és társadalmi rétegződés. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, 3, 63–83. DOI: 10.18030/socio.hu.2015.3.63.
- Kovách I. – Hajdu G. – Gerő M. – Kristóf L. – Szabó A. (2016) A magyar társadalom integrációs és rétegződésmodelljei. *Szociológiai Szemle*, 26(3), 4–27.
- Kovách I. – Hajdu G. – Gerő M. – Kristóf L. – Szabó A. (2017) *A magyar társadalom integrációs és rétegződésmodelljei 2*. Megjelenés alatt.

Kristóf L. – Szabó A. (2017) Társadalmi integráció és fogyasztás. In Kovách I. (szerk.) *Társadalmi integráció. Az egyenlőtlenségek, az együttműködés, az újraelosztás és a hatalom szerkezete a magyar társadalomban*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont – Belvedere Meridionale (jelen kötet).

Magyarország 2016 (2017) Budapest, KSH. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mo/mo2016.pdf>.

Savage M. – Devine, F. – Cunningham, N. – Taylor, M. – Li, Y. – Hjellbrekke, J. – Roux, B. L. – Friedman, S. – Miles, A. (2013) A New Model of Social Class? Findings from the BBC's Great British Class Survey Experiment. *Sociology*, 47, 219–250. DOI: 10.1177/0038038513481128.